

Átfogó ökológia: szempontok a fenntartható fejlődés és teremtésvédelem integratív szemléletéhez

Bevezető

Jelen írás a Faludi Ferenc Jezsuita Akadémia szervezésében létrejött „Átfogó ökológia. Laudato si’ – teremtésvédelmi és fenntartható fejlődési program” fórumorozatához kapcsolódik. Pontosabban a 2022. január 27-én elhangzott első előadásanyagot („Partnerség: Tudomány és hit párbeszédben”) bővítettük és egészítettük ki. Amint a megnevezése is kifejezi, a program fő célja egy olyan közös út keresése és – esetleg – megtalálása, amely a közös otthonunknak, a Földnek a gondozására vonatkozó összetett és integrált szemléletéhez vezet, a szaktudományok és a teológia közötti párbeszéd szorgalmazásával. Annak a Teremtőtől mindannyiunknak ajándékba adott Földnek a gondozása foglalkoztat bennünket, amelyről a Prédikátor Könyve azt írja, hogy örökké megmarad: „Az egyik nemzedék megy, a másik jön, de a föld örökké megmarad.” (Préd 1,4). Ezzel az alapigazsággal egyetértve rögtön hozzátesszük: nem mellékes kérdés, hogy milyen állapotban marad meg a Föld? A teremtést követően az emberiség úgy rendezkedett be a kék bolygón, hogy fokozatosan átalakította a természetet környezetté, kulturális, antropizált tájak rendszerét hozva létre. Talán túlzás azt állítani, hogy tönkretette a természet egyensúlyát és a teremtés

harmóniáját – mindkettő ma már többnyire retorikus fordulat –, de mindenképpen olyan irányban változtatta meg a természet és társadalom közötti viszonyt, ami aggodalomra nyújt okot. Ebből a háttérből nagy örömmel állapítható meg, hogy a környezeti vagy ökológiai válsággal egyre intenzívebben foglalkozik, a tudomány mellett, az Egyház is. Ezzel a háttérrel fogalmaztuk meg a tanulmányt végigkísérő alapkérdéseket, éspedig, hogy: 1. a fenntarthatóság tudományában (“sustainability science”) és az egyházi teremtésvédelemben, pontosabban Ferenc pápa *Laudato si’* kezdetű szociális enciklikájában (Ferenc pápa, 2015) léteznek-e egy új fenntartható fejlődési koncepció kialakulását lehetővé tevő közös szempontok? 2. az előző kérdéshez kapcsolódóan, mivel tud hozzájárulni a *Laudato si’* (LS) a fenntartható fejlődéshez? A fenntartható fejlődés új koncepciója a környezethez való viszonyunk e két fontos perspektívájának (fenntarthatóság tudománya és a teremtésvédelem) bizonyos mértékű integrációját feltételezi, ami nem jelent egyebet, mint közös kapcsok, összekötő és integratív elemek beazonosítását és új funkcióhoz történő hozzárendelését. Alapvető hipotézisünk az, hogy a fenntartható fejlődés három klasszikus dimenziója (társadalmi, gazdasági és környezeti dimenzió) kiegészíthető egy spirituális vagy szellemi dimenzióval. Ehhez elengedhetetlen a bölcsesség két fontos forrása – a tudomány és a vallás – közötti új párbeszéd, a *Laudato si’* enciklikában világosan megfogalmazott, a környezeti válságra adott elképzelések, pontosabban a tudományos és spirituális alapokra egyaránt építő **átfogó ökológia** talaján. Nagyon leegyszerűsítve az utóbbi arról szól, miként építsük közös otthonunkat Magyarország vagy a Kárpát-medence városaiban, falvaiban, nagyrégióiban és kistájaiban egyaránt. Egyértelműnek tűnik, hogy ez az építkezés nem csupán az anyagi dimenziókat foglalja magában, hanem kiegészül egy szellemi vagy spirituális dimenzióval is. Ebben a megközelítésben úgy gondoljuk, és amellet érvelünk, hogy az ökológiai válságról adott tudományos kutatás főbb eredményei konkrét alapot nyújthatnak az etikai és lelki teendőknek. A szellemi vagy spirituális dimenzió tartalmának a konkrét meghatározása a teológia elméleti és gyakorlati területeinek a feladata, ebben a keretben csak néhány összefüggésre fogunk utalni.

A tanulmány további részeiben a tudomány és hit közötti párbeszédben felhasználható gondolatokat fogalmazunk meg, hangsúlyosan a fenntarthatóság tudományának („sustainability science”) álláspontjáról (Sachs et al., 2021; Benedek et al., 2021). Pontosabban, a következő pontokra térünk ki:

1. fenntartható fejlődési paradigma kötelező kérdései,
2. a *Laudato si'* enciklika fő üzenetei a fenntarthatóság tudományának perspektívájából,
3. ész és hit párbeszédben, avagy a fenntartható fejlődés és az átfogó ökológia alapján körvonalazódó közös megoldások.

A fenntartható fejlődési paradigma

A fenntartható fejlődés fogalma egy érdekes és sokakat meglepő utat járt be, egy romantikus-derűs és naivnak tűnő metaforától az európai kontinens meghatározó területfejlesztési paradigmájáig (Csath, 2020; Benedek, 2021). A fenntartható fejlődés első definícióját ugyan továbbra is gyakran hivatkozzák, de ezt a mai uralkodó tudományos álláspont szerint meghaladottnak tekintjük. Az eredeti megfogalmazás szerint ez a fejlődés olyan formája, amely úgy elégíti ki a jelen igényeit, hogy nem veszélyezteti a jövő generációk képességét saját szükségleteik kielégítésére (United Nations, 1987). Ma a fenti definíció alapvető igazságtartalma nem kérdőjeleződik meg, de kiegészül két új elemmel (Blewitt, 2015; Sachs, 2015; Benedek, 2021). Ezek szerint a fenntartható fejlődés nem más, mint:

- Egy út (módozat) a **világ működésének megértésére**, a globális problémák megoldásának eszköze (normatív dimenzió).
- A **világ holisztikus értelmezése**: a természet és társadalom nem két külön, összekapcsolt entitás, hanem egy és ugyanazon entitás részei (planetáris dimenzió).

Hangsúlyozzuk, hogy a fenntartható fejlődés nem kizárólag egy tudományos fogalom, mára számos gyakorlati, alkalmazási területe alakult ki, különösen Európában a fejlesztési politikáknak alapvető perspektíváját képviseli, és ugyanakkor a tudományos, gazdasági és közéleti diskurzus ma már megkerülhetetlen témájává vált. Továbbá megjegyezzük, hogy kiemelkedően fontos a fenti szemléletben a fejlődés fogalma. A klasszikus értelemben a fejlődés alatt a gazdasági fejlődést, szűkebben a gazdasági növekedést értjük, amely egy korlátlan anyagi fejlődés perspektíváját vetíti elő. Ehhez képest jelentős eltérést mutatnak a fenntarthatósági paradigmában

megfogalmazott alternatívák: fenntartható növekedés, zöld növekedés, zöld beruházások, zöld hitel, zöld gazdaság, kék növekedés, kék gazdaság, körkörös gazdaság. Mindezek hatalmas irodalmával nem tudunk ebben a szűk keretben foglalkozni, a jelen tanulmánykötet két írása ezt a hiányt pótolja (Kocziszky, 2022; Baritz, 2022). Itt csak annyit érdemes megjegyeznünk, hogy a fenti fogalmak alternatív utakat jelölnek a fenntartható fejlődéshez. Olyan elképzelések kaptak szárnyat, miszerint a kapitalizmust radikálisan meg lehet változtatni, a központi kormányzatok megnövekedett gazdasági és társadalmi szerepvállalásával, egy fenntartható fejlődési modellre (Jacobs & Mazzucato, 2018; Szavics & Benedek, 2020; Martin, 2021; Mazzucato, 2021; Bajmóczy, 2021).

A Római Klub jelentései méltatlanul feledésbe merültek, de épp az első jelentés (Meadows et al., 1972) ötvenedik évfordulója hívta fel újból a figyelemet elévülhetetlen érdemeire és máig érvényes következtetéseire. Az első modell nem más, mint a planetáris és humán rendszerek kölcsönhatásának modellje, amelyben öt változóval öt olyan meghatározó folyamatot írt le, amely ma is meghatározó a bolygónk fenntarthatósága szempontjából: népesedés, élelmiszer-termelés, iparosodás, környezetszennyezés, nem megújuló természeti erőforrások használata. Az első jelentés legfontosabb következtetése máig érvényes: a gazdaság és népesség exponenciális növekedése kimeríti a nem megújuló természeti erőforrásokat, azaz a végtelen anyagi fejlődésnek természeti, környezeti korlátai vannak.

Az átfogó ökológia szempontjából a fenntartható fejlődés négy nagyobb tematikus egységet fed le:

- a. *A klímaváltozás* problémaköre messze kinőtt egy klasszikus környezeti kérdés szerepköréből és egyértelműen a fenntartható fejlődés egyik kulcskérdésévé vált annak a – tudomány által tényekkel szolidan alátámasztott – meggyőződésnek az elterjedésével összefüggésben, hogy közeledünk a klímakatasztrófához, azaz ahhoz a forduloponthez, amikor a felmelegedés nem visszafordítható, és ez rendszerszintű transzformációkat fog okozni. A klímaváltozást tekintjük ma a fenntartható fejlődés legösszetettebb problémájának, tekintettel arra, hogy ez kihat nemcsak a környezet állapotára, hanem a társadalmi-gazdasági élet minden területére, illetve fordítva, a klímaváltozást olyan társadalmi-gazdasági folyamatok idézik elő,

amelyek ma már globális mértéket öltöttek: demográfiai növekedés, urbanizáció vagy a fosszilis energiahordozókra épülő gazdasági fejlődés. Ha nem is egy, a közbeszédben és a sajtóban elterjedt klímakatasztrófa által jelölt állapothoz közeledünk, az minden kétséget kizár, hogy olyan fordulópont elérése előtt állunk, amikor a felmelegedés folyamata nem lesz visszafordítható: másfél fokos globális átlaghőmérséklet-emelkedés az évszázad végéig, illetve a 450 ppm széndioxid koncentráció szintnek az elérése. A 2015-ben megkötött Párizsi Megállapodás célja a globális összefogás létrehozása a fenti fordulópont megelőzése végett. A klímavédelmi globális célok elérését egy olyan törésvonal hátráltatja, amely a fejlődő és fejletlen országok között húzódik (a gazdag Észak és a szegény Dél), ugyanis a klímaváltozásnak felára van, más szóval a klímaváltozás olyan költségeket generál, amelyet a fejletlen országok nem tudnak megfizetni. A klímaváltozás egy reálisan létező folyamat, amellyel kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy emberi erőfeszítéssel megállítható-e. Erős rendszerszintű transzformációt, azaz egy radikális változást igényelne egy ilyen erőfeszítés, amelynek során teljesen meg kellene változnia a termelési és fogyasztási modelleknek. Egyébként a transzformáció vagy változás iránti igény jelenik meg a fenntartható fejlődés további három kiemelt témájában is.

b. Környezeti fenntarthatóság. A környezetvédelemből nőtt ki a múlt század hetvenes éveiben a fenntartható fejlődés gondolata. Továbbra is létfontosságú az ehhez tartozó biodiverzitás és környezetminőség kérdése, kiegészülve azzal a felismeréssel, hogy immár a klasszikus konzerválási módszerek nem hatékonyak: átfogó intézkedésekre van szükség a biodiverzitás és a környezetminőség megőrzésére. Ma azt látjuk ugyanis, hogy – több vonatkozásban is – a Föld elérte az ökológiai terhelhetőségének határait (Rockström et al., 2009). Különösen aggasztó, a már említett klímaváltozás mellett, az óceánok elsavasodása, az ózonréteg elvékonyodása, a nitrogénszennyezés, a foszforszennyezés, az édesvízfelhasználás, az erdőirtás és egyéb területhasználat-változás, az állat- és növényfajok kihalása, a részecskeszennyeződés és a kémiai szennyeződés. Aggasztó méreteket öltött a biológiai diverzitás csökkenése is, amely ma már egy vissza nem fordítható folyamat. Ezekben a területeken is rendszerszintű transzformációkra lenne

szükség. Például, a természet konzerválását nem lehet már biztosítani egyszerűen a védett területek kiterjesztésével, ez nem elégséges, meg kellene változnia a domináns termelési és fogyasztási modellnek.

- c. Gazdasági fenntarthatóság.** A zöld gazdaság és a vele fogalmi rokonságban álló kék gazdaság, fenntartható gazdaság vagy körkörös gazdaság mind lehetséges alternatívaként körvonalazódnak a domináns, végtelen növekedésre épülő gazdasági paradigmára, és kiterjednek olyan résztemákra, mint: a termelés, fogyasztás, hulladékgyűjtés, energiaellátás, innováció vagy a zöld fejlődés. A hangsúly a technikai megoldásokon és az ökológiai hatékonyságon van, bár itt is rendszerszintű transzformációra lenne szükség. A korlátlan anyagi fejlődés eszméjére épülő gazdasági modellt fel kellene váltania egy olyan fenntartható fejlődési modellnek, amely a fent felsorolt alternatívákra épül. A változás iránya tehát egy olyan fenntartható fejlődési modell felépítése, amely szociálisan befogadó és környezetileg fenntartható gazdasági növekedést tesz lehetővé.
- d. A társadalmi fenntarthatóság** olyan lényeges kihívásokra fókuszál, mint a gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségek, szegénység, hozzáférés az oktatáshoz és az egészségügyi szolgáltatásokhoz, felhívva a figyelmet a társadalom periferiájára szoruló csoportok kizárásának veszélyére, a hagyományos ökológiai tudás, valamint a hagyományos területhasználat és gazdálkodás jelentőségére (Benedek, 2019). A rendszerszintű változást egy társadalmilag inkluzív, igazságosabb szociális modell létrehozásának igénye mozgatja.

A fenntartható fejlődés fent vázolt négy jelentős témája tehát rendszerszintű átalakulást feltételez. Erre a négy jelentős témakörre épült fel a fenntartható fejlődés célrendszere. Az **Egyesült Nemzetek Szervezetének** (ENSZ) közgyűlése által 2015-ben elfogadott *Agenda 2030 a Fenntartható Fejlődésért* dokumentuma meghatározza a fenntartható fejlődés 2030-ig megvalósítandó célrendszerét, amelyet minden tagország elfogadott, és beépítette szakpolitikai rendszerébe, ezen az módon elköteleződve a fenntartható fejlődés mellett. Hangsúlyozzuk, hogy a tizenhét fenntartható fejlődési cél elsősorban nem egy szervezet, adott esetben az ENSZ céljai, hanem ezeket a tagállamok beépítették nemzeti prioritásaik közé, ugyanakkor bekerültek számos vállalkozás stratégiai

céljai közé, több szervezet, közösség és egyén rendelkezik úgynevezett zöld agendával. A fenntartható fejlődési célok a kormányzati szintől egészen a társadalmi szervezetek és egyének szintjéig áthatják a környezettel kapcsolatos gondolkodást és cselekvést. A fenntartható fejlődési paradigma nem egy út a sok közül, hanem az egyetlen járható út az anyagi világ megváltozására.

1. ábra. Az ENSZ által meghatározott fenntartható fejlődési célok

Forrás: EU, 2022

Az új keretrendszer fő jellegzetessége, hogy komplexebb és átfogóbb, mint a korábbi fejlesztési együttműködési keretek, a környezeti dimenzió mellett magában foglal egy gazdasági és egy szociális dimenziót is. Az Agenda magját a *Fenntartható Fejlődési Célok (FFC)* teszik ki, amelyek, újabb névumként, nem csupán globális szinten vannak meghatározva, hanem minden ország, régió és település számára feladatokat írnak elő. A 2030-ig minden tagállam által felvállalt 17 FFC a következő: 1. a szegénység felszámolása, 2. az éhezés megszüntetése, 3. egészség és jólét, 4. minőségi oktatás, 5. nemek közötti egyenlőség, 6. tiszta víz és alapvető köztisztaság, 7. megfizethető és tiszta energia, 8. tisztességes munka és gazdasági növekedés, 9. ipar, innováció és infrastruktúra, 10. egyenlőtlenségek csökkentése, 11. fenntartható városok és közösségek, 12. felelős fogyasztás és termelés, 13. fellépés az

éghajlatváltozás ellen, 14. óceánok és tengerek védelme, 15. szárazföldi ökoszisztémák védelme, 16. béke, igazság és erős intézmények, 17. partnerség a fenntartható fejlődésért.

A fenti 17 célon belül további 169 részcélt fogalmaz meg az *Agenda 2030*. A célok monitorizálásához 230 indikátort határoztak meg, eredetileg. Azért eredetileg, mert a 230 indikátort országok szintjén jelölték ki, és – amint utólag kiderült – ezek jelentős része helyi szinten nem elérhető, ezért újabb indikátorok meghatározásának szükségessége merült fel (Nagy, Benedek & Ivan, 2018).

A *Laudato si'* enciklika fő üzenetei a fenntarthatóság tudományának perspektívájából

Ferenc pápa *Laudato si'* enciklikája több helyen említi a fenntartható fejlődés fogalmát, ezt különböző kontextusokba helyezve: a fenntartható és átfogó fejlődés keresésében (LS 13), a humánus, fenntartható és teljes körű fejlődésre (LS 18), a fenntartható fejlődési eredmények összegyűjtése (LS 113). Továbbá nem beszélhetünk fenntartható fejlődésről a nemzedékek közötti szolidaritás nélkül (LS 159), illetve külön kiemeli az 1992-es riói Föld-csúcs jelentőségét (LS 167), ahol hangsúlyozták, hogy a fenntartható fejlődés érdekeinek középpontjában az emberek állnak. Egyébként az enciklikában nemcsak pozitív színekben tűnik fel a fenntartható fejlődés, hanem kritika is éri: „ha néhány esetben a fenntartható fejlődés a növekedés új formáihoz vezet is, más esetekben (...) azt is meg kell gondolni, hogy csökkentsük egy kicsit a sebességet, ésszerű határokat húzunk, sőt, hogy visszaforduljunk, mielőtt késő lenne” (LS 193). Máshol a pápa azt hangsúlyozza, hogy újra kell definiálni a fejlődést (LS 194), és hogy a fenntartható növekedésről szóló diskurzus gyakran félrevezető és felmentő eszközzé válik.

Ezek a referenciák jelentik az első fontos kapcsolódási területet a fenntartható fejlődés és az „átfogó ökológia” között, amely lehetővé teszi néhány közös elem beazonosítását: humánus, emberközpontú, átfogó (teljes körű) fejlődés, nemzedékek közötti szolidaritás, nemzetközi együttműködés. Mindez célszerű és jól hasznosítható bázist alkot a tudomány és hit közötti párbeszédnek is.

Ezen a helyen megfogalmazhatjuk azt a kérdést, mit jelent az előző részben felvázolt négy alapvető fenntarthatósági tématerület egy átfogó ökológia szempontjából? Úgy látjuk, hogy tematikusan, hangsúlyaiban nagymértékű átfedés állapítható meg, de megjegyezzük azt is, hogy bár belefoglaltatik az ember is a fenntarthatósági témakörökbe (társadalmi fenntarthatóság, környezettudatosságot célzó akciók, környezeti nevelés), mégis megállapítható egy spirituális dimenzió hiánya a fenntartható fejlődés koncepciójában. A fenntartható fejlődési célokhoz nincsenek értékek, követendő erkölcsi magatartási normák rendelkezve, ezért alacsony a mozgósítási, motivációs erejük. Meghatározó marad az éppen a *Laudato si'*-ben kritikával illetett antropocentrikus, technocentrikus és az anyagi fejlődést előtérbe helyező szemlélet. Ez egymagában nem jelentene problémát, hisz a rendszerszintű transzformációk csak jelentős technológiai kapacitásokkal, technikai tudással érhetőek el. Viszont megítélésünk szerint ez nem lesz elégséges a fenntartható fejlődési célok eléréséhez, mert az alapvető termelési és fogyasztási minták változásához az egyének kritikus tömegében kell életstílusváltásnak bekövetkeznie, ez utóbbihoz egy alternatív értékrend elterjedése szükséges. Ehhez tud jelentős mértékben hozzájárulni a teremtésvédelem és az átfogó ökológia.

Ezen túl megállapítható egy további fontos közös vonás, éspedig a radikális változás szükségességének a hangsúlyozása. Meg kell változniuk az egyéni preferenciáknak, a szervezeteknek, intézményeknek és a kormányzati politikáknak. Míg a *Laudato si'*-ben a változásra szólító felhívás, többnyire az életmódváltásra vonatkozó erkölcsi imperatívuszok kerülnek előtérbe, az Agenda 2030 folytatásaként megjelenő fenntarthatósági jelentésekben hat radikális transzformáció vagy átalakulás szükségességének gondolata fogalmazódik meg, a következő területeken (Sachs et al., 2019):

- oktatás és egyenlőtlenségek, egészségügy és jólét,
- dekarbonizáció és fenntartható ipar,
- fenntartható mezőgazdaság,
- szárazföld, vizek és óceánok,
- fenntartható városok és közösségek,
- digitális átalakulás.

Minden fenntartható fejlődési cél több szálon kapcsolódik e hat transzformációhoz.

Az átfogó ökológia olyan változást javasol, ami kiegészíti a fenntartható fejlődési keretben megjelenő hat rendszerszintű transzformációt. Az átfogó ökológiában találjuk meg a tudományra épülő fenntarthatósági perspektíva hiányzó elemét. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a *Laudato si'* értékalapú életstílusváltásra vonatkozó felhívása a fenntartható fejlődés spirituális dimenziójához kapcsolható hetedik transzformációként vagy átalakulásként értelmezhető. Ebben a keretben érdemes továbbgondolni azokat a területeket, ahol a Katolikus Egyház jelentős szerepet tölthetne be az ökológiai válság kezelésében: az Egyház társadalmi tanítása, elsősorban a *Laudato si'* enciklika szerepe, a katolikus teológia hozzájárulása a teremtésvédelemhez, a helyi egyházi közösségek elköteleződése az ökológiai válság és az ökológiai megtérés irányában, és nem utolsósorban a dialógus és cselekvés szerepe a tudomány és vallás közötti párbeszédben. Miért fontos mindez? Azért, mert a *Laudato si'*-ben megfogalmazott átfogó ökológia fogalma is egy fontos transzformációra, illetve a változásra fókuszál. Ezt az átalakulást Ferenc pápa az ökológiai megtérésként fogalmazza meg. Egyéb transzformáció típusokkal a *Laudato si'* marginálisan foglalkozik: kulturális (életmód) transzformáció és a gazdasági transzformáció (anyagi növekedés) kerülnek még említésre, nem pontosan ezzel a szóhasználattal, de ebbe az irányba mutatóan. Ebből az állásból fogalmazható meg egy fontos visszahatásnak a lehetősége is: a fenntartható fejlődés céljainak átrendezése egy spirituális dimenzió kialakításával, amely magában foglalná és tartalmilag kiegészítené a 16. és 17. fenntartható fejlődési célokat (béke, illetve partnerség). Így a fenntartható fejlődési célok mögé értékeket és szellemiséget lehetne hozzáadni. Ebben a hozzárendelésben látjuk az Egyház társadalmi tanításának a jelentőségét, amely mindenekelőtt az erkölcsi szempontokat helyezi az ember tevékenységének középpontjába. Tulajdonképpen a *Laudato si'. A közös otthon gondozása* (2015) című enciklikára úgy is tekinthetünk, mint az első tudományos pápai enciklikára, amelyben Ferenc pápa egy javaslatot fogalmaz meg az átfogó ökológiára mint korunk összetett válságának átfogó megoldására. A Római Kúria elkötelezettségét az ökológiai válság és a fenntarthatósági problémák iránt mi sem támasztja jobban alá, mint a 2016. augusztus 31-én, a Dikasztérium az Átfogó Emberi Fejlődés Szolgálatában keretében létrejött Ökológia Bizottság munkája. Mellette nem elhanyagolható a Római Kúria tudományos intézményeinek szerepe

sem (Pápai Tudományos Akadémia és a Pápai Társadalomtudományi Akadémia) abban, hogy a *Laudato si'* magáévá tette a tudományos kutatás legjobb eredményeit (15. c.): az Egyháznak „meg kell hallgatnia és elő kell segítenie a tudósok közötti őszinte vitát.” (61. c.). Így az enciklika első fejezete („Ami közös otthonunkkal történik”) nem egyéb, mint a tudomány legfontosabb eredményeiről nyújtott átfogó összegzés a következő környezeti és társadalmi témákról:

- Környezetszennyezés és éghajlatváltozás.
- A víz problémája.
- Biológiai sokféleség.
- Emberi élet minőségének romlása és a társadalmi hanyatlás.
- Globális egyenlőtlenségek.

Ebből kiindulva a *Laudato si'* négy, a tudomány és hit közötti párbeszéd szempontjából kiemelkedően fontos gondolatot fogalmaz meg:

1. A fejlődés etikai és lelki gyökerei.
2. Az ökológiai krízis.
3. Az átfogó ökológia.
4. Az ökológiai megtérés.

E négy gondolat mögött egy olyan reláció fedezhető fel, amely a fenntarthatóság szempontjából a következő értelmezéssel magyarázható. Az ökológiai krízisnek nem csupán anyagi okai vannak, hanem etikai és lelki gyökerei is: eltávolodtunk az Istentől, önérdekek kerültek előtérbe, az ember elfoglalta az Isten helyét. Hozzáteesszük: eltávolodtunk a természettől is, természeti értékeinkre vonatkozó tudásunk egyre szegényesebb, a természet működését lehetővé tevő folyamatokra vonatkozó tudás egyre kisebb szakmai körökre szűkül, illetve a ma domináns gazdaságpolitikai paradigma szerint a gazdasági fejlődés rendelkezésére álló természeti erőforrások végtelenek. E két folyamat között összefüggés van, az Istentől és természettől való fokozatos eltávolodás nem véletlenszerű egybeesés eredménye. A *Laudato si'* szerint azért távolodtunk el a természettől, mert megváltozott a kapcsolatunk a Teremtővel és a teremtett világgal. Erre az ökológiai krízisre a megoldás egy átfogó ökológia, ahol rendeződik az ember viszonya a teremtéssel és a Teremtővel, az ökológiai megtérés közvetítésével.

Ez a négy gondolat ugyanakkor úgy is értelmezhető, mint egy olyan felismerési folyamatnak az elemei, amely egy probléma okainak feltárásától eljut egy megoldási javaslatig, a következő láncon: *fejlődés etikai és lelki gyökerei – ökológiai krízis (környezetválság) – átfogó ökológia – ökológiai megtérés*. Mindez „olyan tényezők iránti nyitottságot kíván, amelyek meghaladják a matematika és biológia nyelvezetét, és az emberlét lényegéhez kapcsolnak minket.” (LS 11) Szent Ferenc példája mellett a *Laudato si'* felsorol néhány olyan tevékenységet és attitűdöt, amely ökológiai megtérés ismérveként vagy akár ökológiai kötelezettségként is definiálható: gondoskodás minden létezőről, törődés, önzetlen szeretés, mértéktartás, megfontolt élet, mély gondolkodás, ökológiai érzékenység. Ugyanis a hitünk részét képezik a természettel és a Teremtővel szembeni kötelességeink (LS 64). Amennyiben léteznek ökológiai bűnök, úgy fellelhetők az ökológiai erények is, azaz azok az etikai, lelki teendők, amelyek annak az ökológiai megtérésnek az alapjai, amelyre az enciklika gyakran ismétlődő felhívásként utal: „(...) engedik, hogy Jézussal való találkozásuk minden következménye megjelenjen az őket körülvevő világhoz fűződő kapcsolataikban.” (LS 217) A tudomány ezen a ponton képes kiegészíteni az ökológiai megtérést, azzal a képességével, hogy tényekre alapozva meg tudja különböztetni az anyagi világban a jót a rossztól, a környezettel kapcsolatban kialakított helyes és helytelen viszonyulást, attitűdöt, mindezt nem egy globális perspektívából, hanem helyi, lokális szempontok szerint.

Az enciklika említést tesz arról, hogy a teremtésselbeszélések arról szólnak, hogy az emberi létezés három, egymással szorosan összefüggő, alapvető, életfontosságú kapcsolaton alapszik: az Istennel, a felebaráttal és a földdel (Teremtővel, emberekkel és az egész teremtéssel). Ez a kapcsolat, összhang megszakadt azáltal, hogy megpróbáltuk elfoglalni Isten helyét, és ez az elszakadás egy bűn (LS 66). Ezért az ember összes alapvető kapcsolatát kell gyógyítani (LS 119). **A gyógyulás eszközeként javasolt átfogó ökológia az emberi és társadalmi dimenziót is magába foglaló ökológia, az ember környezettel, a többi személlyel és az Istennel kialakult kapcsolataival együtt (LS 137).** Ebben az értelemben az átfogó ökológia egy környezeti, gazdasági és szociális ökológia, mert csak egyetlen összetett társadalmi-környezeti válság van, amelyre olyan átfogó megoldásokat kell találni, amelyek figyelembe veszik a természeti rendszerek egymással és a társadalmi

rendszerekkel való interakcióit. Ugyanakkor ez a megfogalmazás merész vállalkozás, hisz maga az ökológia fogalma a látható, anyagi világ kapcsolataira irányul, ahová Ferenc pápa a fenti módon bevezeti az Istenhez fűződő vonalat is.

Ebből adódóan az átfogó ökológia egy sor rész-ökológiából áll össze, amelyek tudományos igényű ismeretéről nyújt bizonyosságot az enciklika:

1. Kulturális ökológia, amely a helyi kultúrából indul ki, és a fenyegetett természeti és kulturális örökség védelmére irányul, nem egységes, uniformizáló előírások alapján, hanem hely- és kontextusfüggően.
2. A mindennapi élet ökológiája. Az enciklika megjegyzi, hogy valódi fejlődésről beszélhetünk, ha átfogó javulás megy végbe az emberi élet minőségében, ez pedig feltételezi annak a térnek a vizsgálatát, amelyben az emberek élnek (LS 147). A mindennapi élet terei, helyei befolyásolják azt, ahogyan az életet látjuk, ahogyan érzünk és cselekszünk. Szoros összefüggést és kölcsönhatást feltételez a tér és az emberi viselkedés között (LS 150), és ebből kiindulva fogalmazza meg a városokat alkotó különböző részek közötti harmonikus egymásba kapcsolódás szükségességét (LS 151). Felhívja ugyanakkor a figyelmet a városi lakáshiányra (LS 152) és a vidéki lakók elhagyatottságára (LS 154).

A *Laudato si'* szerint az átfogó ökológia egymagában nem vezet el automatikusan a szükséges radikális átalakuláshoz, nem látja lehetségesnek a nagy dolgok melletti elköteleződést pusztán tanok által, bennünket éltető misztika, belső mozgatórugók, motivációk, ösztönzók nélkül (LS 216), azaz ökológiai megtérés nélkül. Miért fontos az ökológiai megtérés? Mert általa válik teljessé az átfogó ökológia. Nincs átfogó ökológia ökológiai megtérés nélkül. Ez nem akármilyen változást feltételez, hanem egy radikális váltást az eddigi modellekről egy fenntarthatóbb modellre. Az ökológiai bűnök és erények felismerése, tudatosítása lehetővé teszi, hogy újra megismerjük a természetet, hogy eldönthessük, mi jó, és mi rossz, hogy kialakítsunk egy új párbeszédet. Az, hogy az ökológiai megtéréssel elérhető átalakulás valamilyen radikális változást vagy egy mérsékelt adaptációt (rezilienciát) eredményez-e, végső soron a helyi közösségek kapacitásán fog múlni.

Közös megoldások: ész és hit párbeszédben

Jogosan tehetjük fel a következő kérdést: miért van szükség az ész és hit közötti párbeszédre? Vagy nagyon gyakorlatiasan fogalmazva: hozhat valami újat ez a párbeszéd? Hangsúlyozzuk, hogy a szaktudományok és teológia közötti eszmecsere nem a korábbi dialógusok folytatása. Egy új párbeszédre van szükség ahhoz, hogy megvalósíthassuk a *Laudato si'*-ben világosan megfogalmazott környezeti válságra adott elképzelést, az átfogó ökológiát. Az utóbbi pontosan a bölcsesség e két fontos forrásából építkezik, amely a tudomány és a hit. Tehát bizonyos, hogy a teljes ökológiai helyreállítás a bölcsesség egyetlen formáját, így a vallást sem nélkülözheti (LS 63). Az ökológiai krízis megoldásának nem csak egyetlen, technikai újításokat tartalmazó útja létezik: a szaktudományok és teológia közötti párbeszéd egy ilyen lehetséges út (LS 60), amely előrevetíti egy új szintézis lehetőségét a hit és az ész között. A tudományos kutatás legfőbb eredményei – az ökológiai válságról nyújtott, tényeken alapuló és rendszeres magyarázat, valamint a fenntartható fejlődés méréséből, monitoringjából nyert adatok – konkrét alapot nyújthatnak az etikai és lelki teendőknek. A közös otthonunk, a Föld építésére adott tudományos válaszok fő csapásvonala mára megkérdőjelezhetetlen: a fenntarthatóság szempontjainak gazdasági, társadalmi és környezeti alkalmazása az egyetlen járható út, tekintettel a természeti erőforráskészletek véges jellegére. A még néhány évtizede végtelennek tűnő gazdasági növekedésnek a természeti erőforrások kimerülése, az éghajlatváltozás, valamint a környezetváltozás komoly akadályt jelent, amelyre a technológiai fejlődés mostani színjén nem körvonalazódik megnyugtató megoldás.

A fenntartható fejlődés, amint láttuk a második részben, és általánosan a tudomány abban segít, hogy holisztikus szemléletben ismerjük meg a világ működését, pontosabban a világ anyagi, az ész számára felfogható részét.

Az átfogó ökológia teológiai irodalma jelentős mértékben továbbvitte Ferenc pápa gondolatait. Így a Kureethadam bíboros (2019) által felvázolt cselekvési modell, a tíz zöld parancsolat mintegy a továbbgondolása az ökológiai modell *Laudato si'*-ben felvázolt általános keretének. Az észlelés-értékelés-cselekvés pasztorálteológiai modelljére építve a következő zöld parancsolatok kerülnek megfogalmazásra (uo.):

- Észlelés:
  1. Gondoskodás: A Föld, közös otthonunk sérülékeny, ezért gondját kell viselnünk. Isten szereti a teremtett világot, tehát nekünk is szeretnünk kell.
  2. Odafigyelés a szegényekre: Szegények panaszait meghallani. A környezeti krízis etikai probléma is.

- Értékelés:
  3. A világ mint jó hír: A természeti világ teológiai, evangéliumi víziójának újrafelfedezése.
  4. Az ökológiai bűn felismerése: Annak felismerése, hogy a teremtés megsértése, közös otthonunk tönkretétele ökológiai bűn, ami vezeklésre indít.
  5. A válság emberi gyökerei: Elismerése annak, hogy a közös otthonunk válságának mély emberi gyökerei vannak. Ezért felelőséggel tartozunk.

- Cselekvés:
  6. Átfogó ökológia kidolgozása, minden mindennel összefügg elvén.
  7. Felelősségvállalás: Közös otthonunk felelősebb kezelése, a közjó elvére épülő új gazdaság és új politikai kultúra építése révén.
  8. Nevelés környezettudatos polgárságra életstílus váltással, egy új szövetség kialakításával az emberiség és a természeti világ között.
  9. Ökológiai spiritualitás felöltése: közösségvállalása minden teremtménnyel, a természeti világot áthatja az isteni jelenlét.
  10. Ökológiai erények művelése: dicsőítés, hálaadás, gondoskodás, igazságosság, munka, józanság, alázat.

Az átfogó ökológia teológiai vonalon történő továbbgondolása több ponton kapcsolódik az ökológia eredményeihez, és úgy gondolom, hogy ezek a közös pontok a közös megoldások felvázolásában fontos szerepet töltenek be. A tanulmány végén felvázolok, a teljesség igénye nélkül, néhány olyan közös megoldást, amelyet a tudomány és az Egyház párbeszédben és cselekvésben közösen megvalósíthat:

- Egy spirituális út felvázolása: Ez a fenntartható fejlődés egy spirituális dimenziójának a kidolgozását jelenti, ahol a fókusz az Isten-ember-természet közötti kapcsolatra kerül. Az ignáci lelkiség is jelentősen hozzájárulhat egy ilyen spirituális úthoz, dimenzióhoz.
- Jó gyakorlatok gyűjtése és terjesztése: Az erkölcsi tanítás mellett szükség van a jó gyakorlatok gyűjteményére és új cselekvési modellek felállítására is. Nem elég a tíz zöld parancsolat, ugyanolyan szükséges a jó termelési és fogyasztási gyakorlatok elterjedése.
- A globális perspektívák kiegészítése lokális perspektívákkal, ugyanis univerzálisan, egyetemes érvényességgel nem tudjuk megfogalmazni az ökológiai erőnyeket és bűnöket, ezek hely- és kontextus-specifikusak.
- Földünk, a közös otthon gondozása, építése, megvédelése, és ehhez szorosan kapcsolódva egy új emberi felelősség kialakítása.
- A gazdasági fejlődés fogalmának újragondolása és újratervezése a fenntartható, emberközpontú és átfogó fejlődés irányába.
- A változás szükségességének és az alkalmazkodás elkerülhetetlenségének a felismerése és szorgalmazása. Sok helyzetben fel kell készülnünk arra, hogy nem leszünk képesek gyökeres transzformációkat elérni, például a klímacélokot illetően. Alternatívaként megjelenik az alkalmazkodás vagy a reziliencia, amelynek egyébként hatalmas szakirodalma van, tehát nem egy új gondolatról van szó, hanem annak a belátásáról, hogy radikális változások helyett fel kell készülnünk arra a lehetőségre, hogy alkalmazkodnunk kell a változó környezethez.

A közös megoldásokban a bölcsesség e két forrása, a tudomány és vallás egymásra vannak utalva, mert az ökológiai válság összetettsége, lelki és anyagi gyökerei átfogó megoldásokat követelnek. Az átfogó megoldásokhoz egy átfogó ökológia megkerülhetetlen, akár csak az a buzdítás, amellyel a *Laudato si'* záró akkordjaiban találkozunk: „Énekelve járjunk! Hogy a bolygónkért folytatott küzdelmünk és az érte érzett aggodásunk ne vegye el tőlünk a remény örömét.” (LS 244)

Irodalomjegyzék

- Bajmóczy Z. (2021). Nemnövekedés: a fenntarthatósági átmenet pozitív víziója. *Tér és Társadalom*, 35(1), 167–170.
- Baritz S. L. OP. (2022). A fenntartható kék gazdaság. In Benedek J. & Nevelős G. (szerk.), *Átfogó Ökológia: párbeszéd tudomány és hit között a Laudato si' enciklika jegyében*. Budapest: Jezsuita Kiadó.
- Benedek J. (2019). A társadalmi igazságosságtól a térbeli igazságosságig. In Kocziszky Gy. (szerk.), *Etikus közgazdaságtan* (pp. 100–115.). Budapest: Magyar Nemzeti Bank.
- Benedek J. (2021). Fenntartható fejlődés: banális metaforától korunk meghatározó területfejlesztési paradigmájáig. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 18(3), 4–14.
- Benedek J., Temerdek-Ivan K., Török I., Temerdek A. & Holobacă I. H. (2021). Indicator based assessment of local and regional progress towards the Sustainable Development Goals (SDGs): an integrated approach from Romania. *Sustainable Development*, 29(5), 860–875.
- XVI. Benedek pápa. (2011). *A Világ Világossága: a pápa, az egyház és az idők jelei: Peter Seewald beszélgetései a pápával*. Budapest: Duna International Könyvkiadó – Új Ember.
- Blewitt, J. (2015). *Understanding sustainable development*. New York: Routledge.
- Csath M. (szerk.). (2020). *A fenntarthatóság árnyalatai*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- European Union. (2022). *Sustainable development in the European Union: monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context* (6th ed.). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ferenc pápa. (2015). *Ferenc pápa Laudato si' kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*. Budapest: Szent István Társulat.
- Jacobs, M. & Mazzucato, M. (2018). A kapitalizmus újratervezése: bevezetés. In Jacobs, M. & Mazzucato, M. (szerk.), *A kapitalizmus újratervezése* (pp. 9–53.). Budapest: Kossuth Kiadó.

- Kocziszky Gy. (2022). Értékrend és fenntartható piacgazdaság: kihívások és lehetséges válaszok. In Benedek J. & Nevelős G. (szerk.), *Átfogó Ökológia: párbeszéd tudomány és hit között a Laudato si' enciklika jegyében*. Budapest: Jezsuita Kiadó.
- Kureethadam, J. I. SDB. (2019). *The ten green commandments of Laudato si'*. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.
- Martin, R. (2021). Rebuilding the economy from the Covid crisis: time to rethink regional studies? *Regional Studies, Regional Science*, 8(1), 143–161.
- Mazzucato, M. (2021). *Mission economy: a moonshot guide to changing capitalism*. London: Allen Lane.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. & Behrens III, W. W. (1972). *The limits to growth*. New York: Universe Books.
- Nagy J., Benedek J. & Ivan K. (2018). Measuring Sustainable Development Goals at local level: a case of a metropolitan area in Romania. *Sustainability*, 10(11), 3962.
- Rockström, J. et al. (2009). Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity. *Ecology and Society*, 14(2):32.
- Sachs, J. (2015). *The age of sustainable development*. New York: Columbia University Press.
- Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G. & Fuller, G. (2019). *Sustainable Development Report 2019*. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).
- Sachs, J., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G. & Woelm, F. (2021). *The Sustainable Development Report 2021: the decade of action for the Sustainable Development Goals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szávics P. & Benedek J. (2020). Smart specialization priorities of less developed regions: a critical evaluation. In Bevilacqua, C., Calabro, F. & Della Spina, L. (eds.), *New metropolitan perspectives: knowledge dynamics, innovation-driven policies towards the territories' attractiveness*, Vol. 1. (pp. 22–36). Cham: Springer.

- United Nations, World Commission on Environment and Development. (1987). *Report of the world commission on environment and development: our common future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>. Letöltés ideje: 2021.09.09.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>. Letöltés ideje: 2021.09.09.
- United Nations. (2019). *Global Sustainable Development Report 2019: the future is now – science for achieving sustainable development*, New York: United Nations. <https://sustainabledevelopment.un.org/globalreport>. Letöltés ideje: 2022.07.12.